

RIIGIKOGU KANTSELEI ÕIGUS- JA ANALÜÜSIOSAKOND

Jõukusest heaoluni – *salus populi suprema lex esto*¹

Nr. 4

07.03.2018

Et kõigil parem oleks, vajame suuremat jõukust, rõhutavad poliitikud ja sotsiaalteadlased. Pea 250 aastat tagasi tõstis turumajanduse apoloogeet Adam Smith esile omakasu motiivi kui peamise teguri ühiskonna arengul ning mainis rikkuse tähtsust – kui jõukust ei ole, pole midagi teistega jagada, kuitahes heatahtlikud ka inimesed poleks. Teiste abistamine on küll tähtis, ent esmalt peab iga inimene endaga toime tulema ning ühiskonnas tervikuna olevat oluline hoopis õiglus. Ent Smith rõhutas ka seda, et jõukus ei võrdu õnnelikkusega, sest materiaalne külg pole elus kõige olulisem. Oma tuntuimas teoses „*The Wealth of Nations*“ (1776) kirjutas Smith, et ükski riik ei saa olla õitsev, kui suur osa selle elanikest on vaesed ja õnnetud.

Kümne inimpõlvega võib olme tundmatuseni muutuda, ent inimeste põhiväärtused mitte. Hiljuti tegi Maailmapank ülevaate riikide jõukusest ja käesolev kirjutis toob välja selle uuringu järeldused. Ent sarnaselt Smithiga peame nägema ka muutusi tähtsaimas ehk õnnetundega elamises ning selle referentsiks võtame raporti õnnelikkuse kohta maailma eri paigus.

Esimene globaalne ülevaade rikkuse kohta

Maailmapank võttis vaatluse alla 141 riigi arengud jõukuse eri komponentides ajavahemiku 1995–2014 kohta, lisades uudsed hinnangud nii loodusvarade kui (esmakordselt) inimkapitali muutustes. Valminud raport *The Changing Wealth of Nations 2018* avalikustati jaanuarikuu viimasel päeval.² Kuidas siis üldine jõukus kokku arvutati? See hõlmab loodud kapitali ehk põhivara (ehitised, seadmed, taristu), mida on majanduse arvepidamise meetoditega lihtne summeerida. Teiseks komponendiks on loodusvarad – põllumaad, metsad, kaitsealad, mineraalid jt loodusressursid. Võeti arvesse fossiilkütuste energia, erinevad maavarad, põllumajandus-, metsa- ja karjamaad (sh ka mõned ökosüsteemi teenused) ning looduskaitsealad (st bioloogiline mitmekesisus). Siiski pole see antud komponendi ammendav loetelu, sest mõned loodusvarad ei kuulu arvestusse (vesi, kalavarud, taastuenergia allikad). Kolmandaks sisendiks on inimesed ja nende vahelised suhted (mille puhul sai esmatahtsaks lisandväärtuse loome ehk tööturuga seonduv), mida üldiselt peetakse jõukuse tähtsaimaks osaks ning mis moodustab kuni 2/3 rikkusest. Inimteguri osakaal leiti tulevaste perioodide nüüdisväärtuse alusel, võttes arvesse tööturu arengud riigiti. Selles komponendis sisalduvad hariduse, oskuste ja rahvastiku trendinäitajad. Kolmele sambale lisatakse riigi (neto)välisvarad, mis võivad jõukust vähendada (nagu Eestil või Lätil) või suurendada (nagu Taanil või Maltal). Nelja sisendi alusel leiti kogujõukuse näitaja, mis esitletakse suhtarvuna *per capita* ehk elaniku kohta (st kogurikkus jagatakse rahvaarvuga). Nii saab hinnata riikide võimalusi edasisel arengul, st kasvu või langust, sõltuvalt sellest, kuidas varad kumuleeruvad või ammenduvad.

¹ „*Salus populi suprema lex esto*“ on Vana-Rooma riigimehe Marcus Tullius Cicero maksim raamatust „*De Legibus*“ ja see tähendab eesti keeles: „Olgu rahva heaolu kõrgeim seadus“.

² Astronoomiahuvilistele jääb päev meelde sinise superkuu ja kuuvarjutusega, sest taoline taevakombinatsioon on haruldane sündmus (eelmine kord aastal 1866, mil ilmus F.R.Kreutzwaldi "Eestirahva Ennemuistised jutud"). Haruldane oli seni ka riikide jõukuse hindamine, ent andmete süstemaatilise kogumise ja moodsate analüüsivahendite tulemusena on saanud taoline arvutus võimalikuks ning muutub tulevikus üsna tavaliseks riikide arengu hindamisel.

Jõukuse näitaja pakub teavet pikaajaliste arengute ja kasvu suutlikkuse kohta, infot erinevate varade muutustest ning sellest, kuivõrd investeringud ja varade seis käivad rütmis rahvastiku dünaamikaga. Kuigi majanduse arvepidamises tuuakse tavaliselt esile kogutulu (SKT), pole jõukuse näitaja selle vastand, sest peegeldab tootlike varade seisundit ja seda, kas inim- ja loodusressursid ning kapitaliinvesteringud on piisavad selleks, et tulla toime rahvastiku muutuste ja riigi arenguootustega. Poliitikud vajavad sellist teavet strateegiate väljatöötamisel ning ühiskond tervikuna selleks, et saada pilti pikema perspektiivi arengutest ja võimalikust vajadusest teha oma teekonnal vajalikke parandusi.

Jõukuse kolm tala – inimesed, toodetud kapital, loodusvarad

Euroopa ja maailma arenenud riikide lõikes on inimene ja ta võimete rakendamine (ehk raporti terminites „inimkapital“, mida edaspidi selle sisendi puhul kasutame) reeglina kõige olulisem jõukuse komponent. Eesti asetub selles võrdluses kõrgele kohale, olles Ida- ja Kesk-Euroopa riikide seas kõige suurema inimkapitaliga *per capita*. Ligi 60% jõukuse koguväärtusest on seonduv inimkapitaliga. Oluliselt teine komponent on majandustegevuse tulemusena akumuliseerunud kapital ja seda on kasutatud jõukuse hinnangutes varemgi, sest on kõige täpsemini mõõdetav näitaja. Kõige tagasihoidlikum osakaal on loodusvaradel. Välisvarade (ehk täpsemalt netovälisvarade seisu) komponent on meie võrdlusgrupi kõikide riikide puhul negatiivne, ent absoluutväärtuses ka kõige väiksem. Jõukuse peamise alustalana hinnatakse seega inimest ja ta võimekust väärtust luua.

Kõigi nimetatud komponentide summeerimisel saadud üldise jõukuse number on parim hinnang, mida andmete abil seni leitud. Euroopa Liidu kontekstis asetub Eesti üsna keskele ning OECD maade võrdluses pigem kõrgema jõukusetasemega maade sekka.³ Mitte ainult pole Maailmapanga tabelites nõrkes eestimaalase jõukus palju suurem kui lätsal või leedukal, vaid see on suurem ka Poola, Slovakkia või Ungari näitajaist. Samas teame, et vahe kipub nt tulude või kasvunumbrite arvestuses pigem teistpidi olema (vt Luiker (2015b)). Kas pole siin vastuolu? Eestil näib olevat potentsiaali enam, kui majanduskasvu või kogutulu arvestuses elaniku kohta näeme. Suur potentsiaal (ehk jõukus) aga ei tähenda, et pelgalt selle olemasolu tagab hea tulemuse muutustes. Vaid mõistlikult rakendatud potentsiaaliga on võimalik parim jätkusuutlik tulemus, sama ka jõukusega – olgu hea inimkapital, rohkem ehitisi ja palju metsa, ent kui nende abil ei suudeta ühiskonnas rikkust pidevalt, kestliku tempo ja laiaulatusliku jaotusega juurde luua, jääda keskmise tulutasemega riikide sekka. Kuna erinevus paistab silma inimkapitali komponendis, näib Eesti probleem peituvat inimpotentsiaali (ala)rakendamises. Põhjala maad on need, kelle suunas tavaliselt kadedusega vaadatakse, kui jutt käib healust jm ühiskonna mõistes ihaldusväärselt. Soome ja Taani jõukuse arvestuses on eri komponentide suhtarvud sarnased Eesti vastavate näitajatega, ent mõlemal on inimgur seal palju olulisema rolliga. Seetõttu võiks küsida: kas ikka tunnend end hästi, Eestimaa elanik?

Eestimaalane on mõnikord õnnelik

Millisena paistame maailmale rahulolus oma eluga, näitab *World Happiness Report 2017*⁴. ÜRO poolt asutatud ja toetatud ülevaade on tähtis seetõttu, et püüab hinnata arenguid ühiskonnas ja elluviidavaid poliitikaid läbi mõõdiku, mida tavalises statistikas enne käesolevat kümnendit polnud. Nimelt on selle fookuses inimeste õnnetunne. Õnnetunne on pidevas muutuses (võrreldes varasemate raportitega aastast 2012), ent mõnigi oluline järeldus varasemast leidis uuemate andmetega 2017. aasta väljaandes kinnitust: inimesed hindavad oma elu-olu pikema perioodi jooksul sarnaselt ehk aastad on vennad. Maailma riikide võrdluses tähendab see, et vahe esimese tosina riigi ja tagumise tosina vahel on endine ning enamik riike tabeli ülemises ja alumises otsas on samad. Värske raport tõi aga esile õnnelikuks olemise sotsiaalsete aluste tähtsuse ja sellegi, et suurem osa õnnetunde muutustest on põhjustatud riigisisestest arengutest. Näiteks on jõukamates riikides peamiseks nii mure vaimse ja füüsilise tervise pärast kui ka

³ Eesti on kahe tosina jõukama Euroopa riigi hulgas, täpsemalt kahekümnes.

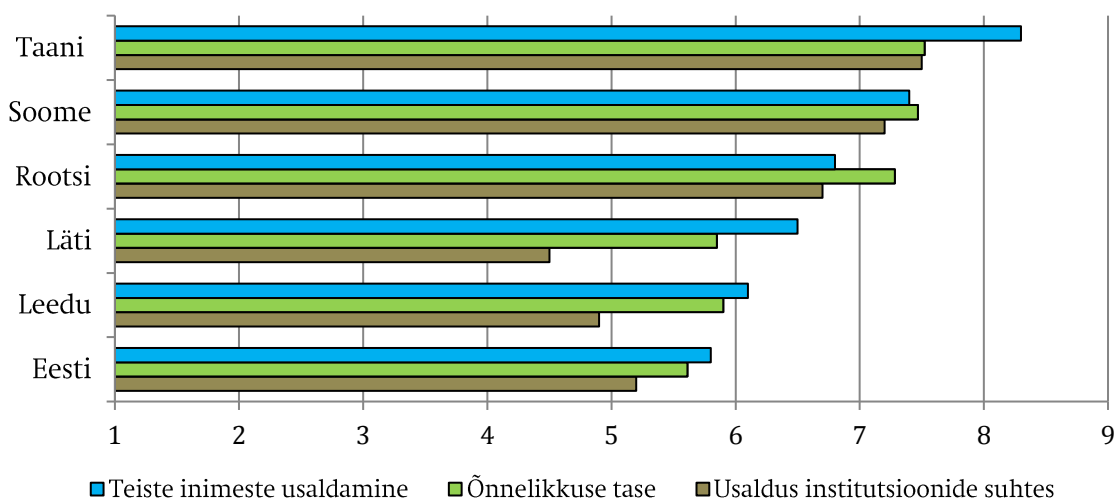
⁴ Järgmine (nüüdseks iga-aastane) ülevaade ÜRO poolt ilmub 14. märtsil 2018. a.

probleemid isiklike suhete tasandil. Tööturg põhjustab samuti õnnetunde märkimisväärselt langust, kusjuures isegi hõivatutel võib tööga seonduv tekitada muutusi õnnelikkuses.

Õnneraport näitab ka erinevusi riikide vahel ning seega saab tuletada suhtelise mahajäämuse nõ liidritest. Võtame parima tulemuse saanud maad (st kus elavad väga õnnelikud inimesed) ja võrdleme seda Eesti näitajaga. Kõige lihtsam on võrdluspilti ette kujutada spordi kaudu. Kui 45. Tartu maratoni esikümnele oli distant si läbimine jõukohane 3 tunni ja 10 minutiga, siis viimased saabusid finišisse kuus tundi hiljem. Arvutused näitavad, et Eesti jääb „õnnepodiumile“ jõudnuist 75 minutit maha – nii suur on õnnelikkuse tabelis Eesti ja paremiku (Norra, Taani, Island, Soome) suhteline erinevus. Võrreldes ÜRO eelmise raportiga jääme neist pea sama kaugele ehk mahajäämus pole vähenenud. Eestile kõige lähedasema tulemusega on Valgevene ja Küprose elanikud. Kõik meie lähinaabrid ja olulised kaubapartnerid aga on päral enne meid: Poola ja Venemaa ca 15 minutit, Leedu 13 ning Läti 10 minutit varem. Kui võrdleme värskeid tulemusi mõne varasema raportiga, leiame pildis erinevuse – nüüd on ka lätlased mööda läinud ja paistavad (teist aastat järjest) silma õnnelikumatena kui meie inimesed.⁵ Euroopa Liidu rahvastest elavad keskmisest eestimaalastest õnnetumad inimesed Ungaris, Horvaatias, Kreekas, Portugalis ja Bulgaarias.

Endiselt iseloomustab Eestit nigel pilt inimeste isiklikes suhetes, ent võrreldes varasemaga on toimunud oluline muutus üsna tähtsas mõõdikus. Nimelt on langenud kaasmaalaste rahulolu tööalase tegevusega, sarnanedes enim Bangladeshis vastava näitajaga (EL riikide seas oleme alumises otsas). Kuigi töötuse määr on madal ja keskpang hindab töö leidmise ja palgatingimusi soodsateks, pole tööga hõivatud ise suurt rahul. Seega näib eemalt vaadates, et eestimaalane on tööd rügas (OECD andmete kohaselt töötame ligi sada tundi aastas rohkem kui OECD maades keskmiselt), ent seda mitte nautiv indiviid, ning oma eluga pole ta ka rahul.

ÜRO raportis paikneb Eesti riikide järjestuses üsna keskel, ent Euroopa kontekstis on meil tõesti nadi õnnelikkuse näitaja, kusjuures erinevus liidritega ei kahane. Miks on just Skandinaavia rahvad teistest eespool? Põhjuseid on mitmeid, ent sotsiaalse isendina on inimesele tähtis see, kuidas ta suhestub muu maailmaga. Uuringud näitavad, et skandinaavlased usaldavad üksteist ning ühiskond tervikuna on usaldusväärne. Seda näeme ka joonisel: taanlaste ja soomlaste usaldus teiste inimeste ja institutsioonide vastu on palju kõrgem kui mujal. Mõeldes õnnelikkuse raporti tulemustele ja joonisel kujutatule, võime aimata, et ka umbusaldus (eriti just kaasmaalaste suhtes) kipub olema teguriks õnnetunde kujunemisel Eestis. Sotsialiseerumine lisab elule uudsust ja vaheldust niivõrd, et sotsiaalpsühholoogid kutsuvad seda „õnnevürtsiks“. Usalduseta, nagu õpetab konfutsianism, ei püsi rahvas püsti.

Allikad: [WorldHappinessReport2017](#) ja [Eurostat](#); tulemuste skaala 1 (halvim) – 10 (parim)

⁵ Sporditulemuste keeles pöörasid lätlased õnnemaratonis veerandtunnise kaotuse paari aastaga 10-minutiliseks eduks.

2017. a majanduskasvu on Eestis juba jõutud nimetada erakordselt tugevaks (ehkki pikas vaates on tegemist trendilähedase numbriga ning sel sajandil on üheksal korral olnud suurem ja kaheksal aastal väiksem kasv). Ent mis mõte on suurel majanduskasvul, kui sellesse panustanud inimesed pole õnnelikud? Kapitali tuleb juurde ja kasvab jõukus, ent kas sama saab öelda inimeste heaolu kohta? Klammerdumine võimalikult suure kogutulu numbri külge on arusaam eelmisest sajandist, elanike heaolu ja õnnetunne on alati olnud midagi enamat kui SKT kasv. Kolme aasta eest sai täheldatud (vt Luiker 2015a), et kiireima majanduskasvuga riikide seas pole neid, mille elanikud oleksid kõige õnnelikumate seas. Ka selle loo peamine järeldus ja soov on endine: vajame lahtisaamist seisust, mida iseloomustab „suur hulk õnnetuid inimesi, kes on vahel õnnelikud“. Põhjala rahvastelt on palju õppida, sh ka seda, mida tegelikult tähendab elada õnnelikuna.

Kokkuvõtteks

Eesti helgib kõrgel kohal erinevate (interneti-, ajakirjandus-, majandus- jne) vabaduste edetabelites, seega oleme tubli õpilane turumajanduse *laissez-faire* rakendajana. Ent A. Smith ei rääkinud ainult sellest ja ta pidas vähemalt sama oluliseks õpetust moraalsest väärtustest (*The Theory of Moral Sentiments*), milles kirjutab, et ühiskond saab õitseda juhul, kui inimesed leiavad võimaluse üksteist aidata mitte kasu, vaid tänu ja hoolivuse pärast. Maksude abil ümberjagamist ei pidanud ta heategevuse näiteks, sest taoline tegevus peab olema isiklik, mitte valitsuse asi. Turumajanduse õpilane asus kiiresti jõukust majja tooma, kuid teine õpetus jäi tähelepanuta. Ammu on aeg hinnata arengut ka teiste kriteeriumide alusel, sest jõukus ei ole alati ja tingimusteta võrdne õnnelikkusega. Lähimate naabrite, Läänemere üheksa riigi arvestuses on Eesti punane latern oma elanike heaolu ehk õnnelikkuse näitajalt ning peamine eesmärk peaks olema koht viie õnnelikuma Läänemere rahva seas. Tegelikult pole seda vaja edetabelikoha nimel, vaid meie enda inimeste pärast.

Lauri Luiker
ÕAO nõunik
tel 6507
lauri.luiker@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

- Helliwell, J., R. Layard, J. Sachs, (2017). World Happiness Report 2017, New York: Sustainable Development Solutions Network, vt [World Happiness Report 2017](#)
- Helliwell, J., R. Layard, J. Sachs, (2015). World Happiness Report 2015
- Lange, G-M., Q. Wodon, K. Carey eds (2018). The Changing Wealth of Nations 2018: Building a Sustainable Future, Washington DC, World Bank
- Luiker, L. (2015a), Õige õnn õitseb, Teemaleht nr.8 / 12.06.2015, Riigikogu Kantselei õigus-ja analüüsiosakond
- Luiker, L. (2015b), Eesti majandus riikidevahelises võrdluses: kõik linnud ei lenda ühekõrgusel, Teemaleht nr.15 / 09.12.2015, Riigikogu Kantselei õigus-ja analüüsiosakond
- Eurostat „Quality of Life“ (*online andmed* seisuga 05/03/2018)
- OECD Data (*online andmed* seisuga 05/03/2018)